

Адам Смит - методология в изследванията, теория на пазара, разделение на труда, теория за стойността, теорията за работна заплата, печалбата и поземлената рента

Под научното ръководството на гл. ас. Боян Велев

ИКОНОМИЧЕСКОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА АНГЛИЯ ПРЕЗ XVIII век

През първата половина на XVIII век Англия изживява забележителна епоха. Извършена е английската буржоазна революция, която завършва с политически компромис спрямо поземлената аристокрация. Интересите на дворянските земевладелци и новите промишленици все по - често и остро се преплитат. Тези икономически интереси довеждат до формирането на политическа система, която е характерна за Англия - парламентарна монархия.

Това е времето на колониалната мощ на Англия и завладяването на Северна Америка, Индия, Канада. Тогава именно Англия се превръща в могъща морска, Промишлена и търговска държава. В резултат на революционните промени в земеделието се появяват едрите земеделски стопанства, най-вече под формата на аренда. Зараждат се големите и самостоятелни фермерски стопанства, които оказват съществено влияние върху развитието на английската промишленост. Непрекъснато нараства класата на промишлениците и предприемачите, които са носители на икономическия прогрес в обществото. Забогателите цехови майстори, търговците и колониалните плантатори постепенно се превръщат в промишленици. Манифактурното производство е вече към своя край. Ръчното производство в манифактурата, основа на разделението на труда, бавно отстъпва място на машината, която неминуемо довежда до така наречения промишлен преврат. Той все още не е извършен, но тенденцията за неговото осъществяване е ясно очертана и безспорна.

Това е времето на големите изобретения в науката и механизацията на производството. Изобретяването на парната машина води до нова епоха в развитието на човешкото общество. Характерно за този исторически период от развитието на Англия е бързото развитие на банковото дело поради голямата необходимост от банкови кредити за предприемачите, за развитието на отвъдморската търговия и за осигуряване не

финансовото завладяване на новите земи и превръщането им в колонии. Бавно, но сигурно стоково - паричните отношения пронизват всички държавни структури и обществото като цяло.

В началото на XVIII в. Англия вече значително е променила своя икономически облик. От аграрна тя в значителна степен се превръща в индустриална страна. Най-голямо, бурно и стремително развитие бележи вълнената промишленост, което е следствие на огражданията, започнали през XV век и довели до превръщането на орната земя в пасбища - основа за създаването на едри овцевъдни ферми. В Шотландия, главно в равнинната и част, се развива ленената индустрия. Бързо развитие получава също така и металургията, което е резултат на наличието на каменни въглища и желязна руда в страната. Освен това през XVIII в. английският парламент чрез активна законодателна дейност трасира пътя на едно възходящо развитие на промишленото производство и едрото земеделие в страната. В резултат на това Англия завоюва неоспоримо надмощие над такива страни като Франция и Испания и ги оставя далеч зад себе си по отношение на своето социално-икономическо развитие.

В Англия 60 -те и 70 -те години на XVIII век се разглеждат като години в навечерието на индустриалния преврат. През този период в селското стопанство се въвеждат първите метални оръдия на труда. Направени са много и различни изобретения в промишленото производство.

През 1707 година се установява държавна уния между Англия и Шотландия. Тази уния способства за бързото индустриално развитие на Шотландия и най-вече нейната равнинна част. Вдигнати са митническите бариери между двете страни и търговията процъфтява.

Времето на Адам Смит е време на прехода от манифактурно към машинно производство.

АДАМ СМИТ

Адам Смит е роден през 1723 г. В Шотландия, в гр. Киркалди. Произхожда от средно заможно семейство. Баща му е бил митнически чиновник, умрял няколко месеца преди

да се роди синът му. Майка му посвещава всичките си сили и умение за възпитанието на единственото си дете.

Адам Смит постъпва в Глазгоуския университет на 14 - годишна възраст. Изучава логика и нравствена философия. Негово хоби са математиката и астрономията. След завършване на Глазгоуския университет през 1740 г. Адам Смит продължава образованието си в Оксфордския университет, където прекарва шест години.

През лятото на 1746 се завръща в Шотландия, Киркалди. В родния си град той продължава упорито да се самообразова. Тук именно се заражда неговият интерес към икономическата теория. По същото време изнася един цикъл от лекции по английска литература в гр. Единбург. През 1750 г. Той вече определено застъпва основните идеи на икономическия либерализъм. Пет години по-късно отбелязва, че идеите на либерализма най-напред са обосновани в лекциите му, четени в Единбург.

През 1751 г. Адам Смит става ръководител на катедра по логика, а след известно време - и на катедрата по нравствена философия в Глазгоуския университет, където прекарва около 13 години.

През 1759 г. Адам Смит публикува големия си научен труд “ Теория на нравствените чувства”. В това теоретико-философско съчинение той поставя като основен принцип “принципа на симпатията”, като същевременно отхвърля религиозния морал.

След Глазгоу Адам Смит прекарва три години във Франция като възпитател на херцог Берклей. Тези години са особено плодотворни за неговите теоретико-икономически разработки. За това спомагат и неговите посещения в клуба на физиократите в “таванската квартира” на Франсоа Кене.

През 1767 г. Адам Смит е отново в родния си град Киркалди, където в продължение на шест години завършва съчинението на своя живот “Богатството на народите”, публикувано през 1776 г. в Лондон.

През последните четири години от живота си Адам Смит боледува тежко и умира през 1790 год. на 68 - годишна възраст.

МЕТОДОЛОГИЯ В ИЗСЛЕДВАНИЯТА НА АДАМ СМИТ

В историята на икономическите теории изясняването на методологията на Адам Смит е интересна, но и твърде трудна и сложна задача. Адам Смит дълго време мечтае да създаде цялостна социално-икономическа система на обществото, който да обхваща всички страни на човешката дейност. В действителност обаче той изследва само две страни на "човешката природа" - нравствената и икономическата. Нравствената страна той изследва в съчинението си "Теория за нравствените чувства", а икономическата - в забележителния си труд "Изследване на природата и причините за богатството на народите".

Дуализмът, с неговите противоречиви резултати, прониква в цялата икономическа теория на Адам Смит. Неговата методология носи белега на противоречивостта. Нито по един икономически проблем Смит няма едно единствено теоретическо решение. Това е така, защото той се опитва да проникне във вътрешната същина, в самата физиология на човешкото общество и същевременно да опише неговия външен образ, видимостта на икономическите явления и процеси.

Противоречивостта в методологията на Адам Смит се определя от несъвпадението на външните форми на проявление на икономическите процеси и явления с тяхната вътрешна същност. Като пример в това отношение може да се посочи определението на Адам Смит за капитала. От една страна, той определя капитала като запас от продукти, състоящ се от уръдия на труда и материали, предназначени за производството, т.е. тук са налице веществените форми на проявление на капитала от друга страна той разбира капитала като запас, от който се оякват доходи в обществото.

Във философско-методологическо отношение Адам Смит е последовател на материалистическата философия на XVIII в. Той е чужд на историческия подход, в резултат на което икономическите закони са представени от него като вечни и неизменни.

Методът на Адам Смит страда от редица недостатъци. Така например, от една страна той издига тезата, че в основата на разменната стойност лежи овещественото количество труд в стоката. От друга страна обаче, опирайки се на разбирането си, че стоковата стойност се разпада на доходи (работна заплата, печалба и рента), той прави извода, че стойността може да се образува от доходите. Тази именно двойственост в методологията на Адам Смит обуславя и твърде противоречивия характер на цялата му икономическа система.

Адам Смит пледира за неограничената икономическа свобода, за един всеобхватен либерализъм в сферата на икономиката. Човек така е устроен, че поставя винаги личните си интереси над всичко друго. Той иска неговата стока да е с най-голяма стойност, за да може да извлече максимална изгода за себе си от това.

Адам Смит дава определение и на предмета на политическата икономия. Според него политическата икономия изпълнява двояка задача. От една страна, тя изучава обективните закони на производството, обръщението, разпределението и потреблението на материалните блага в дадено общество. От друга страна задачата на политическата икономия е да формира и определена икономическа политика.

АДАМ СМИТ - "БОГАТСТВОТО НА НАРОДИТЕ".

Трудът на Адам Смит се състои от пет книги. Първата книга е озаглавена "Причините за увеличаване на производителната сила на труда и за реда, по който неговият продукт се разпределя естествено между различните класи на народа". Първите три глави са посветени на появата и развитието на разпределението на труда. Тук е изследвано значението на разделението на труда за увеличаване на производството на стоки и развитието на производителните сили.

Глава IV и V от първата книга са посветени на теорията за стойността. Разработената от А. Смит трудова теория за стойността оказва голямо влияние при разработването на останалите икономически категории политическата икономия. По-нататък в книгата се разглеждат проблемите на ценообразуването при условията на едно пазарно стопанство, основано на свободната конкуренция. Главните проблеми на изследванията в VIII и IX глава са свързани с анализа на доходите (работна заплата и печалба). Въпросите, разглеждани в последните две глави се свеждат главно до изследване и анализиране на същността на отношението между труда и капитала.

Втората книга е озаглавена “За природата, натрупването и приложението на капитала”. Предмет на изследванията тук са всички веществените форми на капитала. Развива се теорията за денето на капитала на основен и оборотен. Освен това се разглежда образуването на различните видове капитал (търговски, промишлен, заемен) и тяхното функциониране.

Третата книга е озаглавена “За различния напредък на различните народи към богатство”. В нея се разглеждат основните принципи на политическата икономия. Обновава се тезата, че такава икономическа политика, която е основана на научни теоретични разработки, е много важен фактор за нарастването на богатството.

Четвъртата книга, озаглавена “За системите на политическата икономия”, насочва вниманието към критиката на икономическата теория и политика, основани на принципите на меркантилизма. Разглеждат се въпросите и на протекционизма. В края на първата глава се анализира икономическата теория на френските икономисти-физиократи, най-вече тяхното учение за т.нар. “чист продукт”, реализиран само в земеделското производство.

В последната пета книга, озаглавена “За доходите на владетеля или държавата”, са разгледани въпросите на данъчната политика и проблема за държавните дългове. Тук се разработват принципите на нова данъчна система, която осигурява данъчен имунитет на промишления капитал.

Оценявайки и анализирайки теоретичните концепции в “Богатството на народите”, твърде лесно може да се прозрے икономическата политика, на която Адам Смит е ревностен поддръжник. Тя съвсем накратко може да се формулира по следния начин:

цялостна разработка на програма за свободата на външната търговия. Свобода, която е насочена преди всичко против остатъците на меркантилистичната икономическа политика. На базата на тази свобода се ражда т.н. “фритредерство” - основният икономически принцип на английските промишленици и търговци през този период.

А. Смит изяснява, че държавната намеса в промишлеността носи силна вреда на икономическото развитие на страната. Тожа се отнася и до вътрешната търговия, при облагането и с различни акцизи и налози.

Адам Смит е особено категоричен, когато развива своето схващане за отмяна на всички мерки, които пречат за свободното и безпрепятствено движение на работната сила.

Адам Смит посочва, че е време да се даде пълна свобода на търговията със земя. Той смята, че само истинските собственици ще обработват по-качествено и рационално земята.

ПРИЧИНИТЕ ЗА УВЕЛИЧЕНИЕ НА ПРОИЗВОДИТЕЛНАТА СИЛА НА ТРУДА И РЕДЪТ, ПО КОЙТО НЕГОВИЯТ ПРОДУКТ СЕ РАЗПРЕДЕЛЯ.

Разделение на труда

Адам Смит започва теоретическите си изследвания в “Богатството на народите” с разделението на труда. Той представя това разделение като главен фактор за повишаване производителността на труда. Адам Смит застъпва становището, че определящ фактор за увеличаване на богатството на народите, за техния икономически напредък не са географските и други природни условия като климат, почва и др., а трудът, растежът на неговата производителност и сила.

Според Адам Смит количеството на произведените продукти зависи от:

1.Количеството на заетия в производството труд;

2.Производителността на труда.

При това Адам Смит изтъква че второто условие играе решаваща роля. Определяйки производителността като най-важно условие при производството на материални блага, той отбелязва, че тя най-много зависи от разделението на труда. Според него източник на повишаване производителността на труда е именно разделението на труда.

Увеличението на производителността на труда като следствие от разделението на труда, според Адам Смит, е резултат на няколко фактора: 1) увеличаване на уменията (сръчността) на работника, който насочва усилията си към изпълнение на отделни рутинни операции на трудовия процес; 2) постига се икономия на време от обстоятелството, че не се губи работно време за преминаването от един вид трудови операции към друг вид; 3) използването на машините при разделението на труда определено съкращава времето за производството на една или друга стока.

Абсолютизирайки разделението на труда Адам Смит вижда и някои негови отрицателни страни: "Човек, при когото целият живот минава в изпълнение на определени операции, няма възможност да развива своите умствени способности. Той си остава невеж, като едно обикновено човешко същество".

Като анализира въпроса за разделението на труда, Адам Смит отстоява неотклонно принципа за свобода на размяната и най-вече - свободата за външната търговия. Той посочва: "Ограничеността на пазарите ограничава разделението на труда". Според него разделението на труда зависи от ширината на пазара. Адам Смит защитава тезата за унищожаване на бариерите в икономическото развитие както в национален аспект, така и в международните икономически отношения, т.е. унищожаване на икономическите прегради от всякакъв род. От друга страна той подчертава, че разделението на труда зависи от размерите на работната сила и капитала от техните съвместни действия. В резултат на това се създава възможност за по-нататъшното разделение на труда и се върви към неговото непрекъснато усъвършенстване. Според Адам Смит международното разделение на труда е резултат не толкова на движението на самите стоки, колкото на свободното движение на капиталите в отделните страни. Адам Смит свързва разделението на труда с появяването на оръдията на труда, с изобретяването на различните механизми и машини и тяхното непрекъснато усъвършенстване. Той успява да докаже, че разделението на самите трудови операции между отделните работници довежда до рязко увеличаване на производителността на труда, а от тук до увеличаването на обема на промишленото производство. Работниците в манифактурата, специализирали се в различни операции, произвеждат някакъв общ продукт, но този продукт, резултат на съвместни действия, няма отношение към размяната. Този продукт е само резултат на усилия, резултат на вътрешноцехово разделение на труда. Съвсем друго е положението с труда на обществото, между отделните предприятия и отрасли в дадена страна. Тук вече е налице размяната,

налице са взаимоотношенията извън сферата на производството. Тези именно разменни отношения допринасят за по-голямото разделение на труда, което оказва влияние върху широтата и размерите на пазара. Адам Смит не прави разлика между манифактурното разделение и общественото разделение на труда. Цялото общество той разглежда като една грамадна манифактура, а разделието на труда вътре в нея като всеобща форма на сътрудничество и взаимодействие между хората. Манифактурното разделение всъщност е техническо разделение на труда на хора обединени в производството на една обща стока. Общественото разделение на труда е разделение между отделни стокотроизводители. Тяхното обединение става на пазара. И въобще, манифактурното разделение на труда е много по-късна историческа форма на разделието на труда.

В случая Адам Смит вижда една реална опасна тенденция за израждане на една част от наемните работници в резултат на уморителните еднообразни операции в процеса на трудовата дейност. Тук големият парадокс е в това, че привърженикът на абсолютната икономическа свобода вижда в лицето на държавата институцията която би могла да се намеси и регулира тези процеси.

За парите, тяхната употреба и произход

Адам Смит посвещава специална глава в своя класически труд на парите. Тя е озаглавена "За произхода и употребата на парите". Той търси произхода на парите в нуждите на нарасналата размяна, появила се вследствие разделието на труда. Според него без парите са невъзможни разменни отношения. Повечето от нуждите си хората удовлетворяват чрез размяна. Тук се вижда разбирането на Адам Смит, че парите са особена стока, отделила се от всеобщата стоква маса благодарение нуждите на размяната. Той вижда в парите само едно техническо средство, което облекчава размяната. В този именно смисъл той ги нарича "колело на обръщението". Адам Смит разглежда парите като обслужващ производството и обръщението компонент.

Парите, според него, са възникнали стихийно и са една необходимост за стоквата размяна. Този именно почти безкраен кръг на разменни отношения довежда до естествения изход на търсене на едно всеобщо покупателно средство, на едно универсално оръдие, което би улеснило стоквата размяна. По такъв начин - пише Смит - "всеки човек живее от размяната или става в известна степен търговец, а самото общество се превръща в същност в търговски съюз".

Най-ценното в творческите постановки на Адам Смит за парите е неговото разбиране, че парите са стока, отделила се от общата стокова маса на определен етап от развитието на обществото, и по-точно - размяната не на основата на някакво обществено договаряне, съгласуване между управляващите кръгове в обществото, а в резултат на определена икономическа нужда.

Потребителна и разменна стойност - теория за стойността

В своя анализ за стойността Адам Смит отива твърде далеч от своите предшественици. Той успява да разграничи и обясни потребителната и разменната стойност на стоката. Такова разграничение, уточнено чрез съответните научни термини, Адам Смит прави за първи път в историята на икономическата теория. По този повод той пише: “Трябва да се отбележи, че думата стойност има две различни значения: понякога тя означава полезността на даден предмет, а понякога означава възможността, която дава притежанието на този предмет да се купят за него други стоки. Първата може да се нарече потребителна стойност, а втората - разменна стойност”.

В своята теория за стойността Адам Смит е противоречив, в резултат на което разработва няколко определения за нейната същност. Той определя разменната стойност на стоката от количеството израсходван труд за нейното производство. Определяйки разменната стойност от труда Адам Смит има предвид производителния труд. Той определя труда като количествена мярка на стойността и признава равнозначността на всички видове производителен труд. Адам Смит установява, че стойността се проявява като разменна стойност в количественото съотношение на една стока към друга, т.е. стойността на една стока може да бъде определена само със стойността на друга стока. Адам Смит извежда разменната стойност на стоката от труда, вложен за нейното производство, като обяснява, че квалифицираният, сложен труд за единица време създава по-голяма стойност от простия, обикновен труд. За него тези видове израсходван труд са съизмерими количествено. Разменната стойност той разделя на естествена и пазарна цена на стоките. Под естествена цена той разбира паричния израз на разменната стойност, а пазарната цена според него се колебае около естествената цена. При възстановяване на едно равновесие между търсенето и предлагането възможно е при определени условия пазарната цена да съвпадне с естествената цена на стоките. Успоредно с това свое определение той разработва и друго, като определя стойността с количеството труд който може да се купи след продажбата на дадена стока.

Пазарната цена е тази по която, обикновено стоките се продават. Тя може да бъде

по-висока или по-ниска от естествената цена и се регулира от съотношението между търсенето и предлагането. Във връзка с това Смит изследва някои конкретни фактори, предизвикващи отклонението на цената от стойността. Това открива по-нататък възможност за специални изследвания на търсенето и предлагането като фактор на ценообразуването.

С появата на частната собственост върху земята и натрупването на капитали продуктът на труда вече не принадлежи винаги изцяло на работника. Най-често той трябва да се разделя с притежателя на капитал, който му осигурява работа. В тези условия стойността на стоката се образува от доходите, т.е. от работната заплата, печалбата и рентата. Адам Смит стига до извода, че работната заплата, печалбата и рентата са трите източника на всеки доход, както и на всяка разменна стойност. Тази теоретична разработка доказва, че трудът, капиталът и поземлената собственост, според него, са равноправни източници за образуването на стойността - т.е. стойността в случая е равна на разходите по производството плюс средната норма на печалба.

Разделение на обществото на класи и доходи

Адам Смит вижда съществуването в обществото на три класи: наемни работници, притежатели на капитал и земевладелци.

Той разглежда наемния работник като реално съществуващ “икономически човек”, работещ с помощта на чужд капитал. От това следва, че на наемният работник не принадлежи целия продукт на неговия труд. От този произведен продукт една част отива за печалба на капиталиста, т.к. той предоставя на наемния работник необходимите средства за производството на материални блага.